

Een paardenharnaspendant van Gwijde van Namen

In de maand februari van het jaar 2000 werden graafwerken uitgevoerd aan de Groote Markt in de gemeente Sluis in Zeeuws-Vlaanderen. Daarbij werd een laat 13de-eeuwse tot vroeg 14de-eeuwse sloot aangesneden. De datering was mogelijk dank zij de voor die tijd typische houten beschoeiing van de sloot zelf, en werd later bevestigd aan de hand van de diverse vondsten die gedaan werden. De afgevoerde aarde werd door amateur-archeoloog Danny Hennekey uit Sluis onder andere door middel van een metaaldetector doorzocht en leverde heel wat interessante vondsten op¹. De belangrijkste was wel een voorwerpje dat in verband kan gebracht worden met de gebeurtenissen die 700 jaar geleden onze streek in rep en roer zetten. Maar dat beseftte de vinder nog niet.

In de maand oktober van 2001 bezocht de auteur van dit artikel toevallig een expositie in het Archeologisch Museum van Aardenburg, en kon het voorwerp identificeren. Daar liep een kleine tentoonstelling over amateur-archeologie en diverse metaaldetector-vondsten werden er tentoon gesteld. Een van die vondsten lag een beetje verloren tussen een paar muntstukken en mantelspelden. Het was een geelkoperen hangertje in de vorm van een schild, met emailapplicatie. Het voorwerp is 27 mm hoog en 22 mm breed voor wat het schildje betreft. Het scharniertje en bevestigingspunt voegen nog 20 mm bij aan de hoogte. Het email toonde nog zeer duidelijk een zwarte heraldische leeuw met grote resten van een rode uitgeschulpte schuinstaak er overheen.

Het voorwerp kan geïdentificeerd worden als een paardenharnas-

---

1 Er bestaat geen archeologisch verslag van de vondsten. De graafwerken werden particulier uitgevoerd. Ze zijn wel bekend bij de archeologische dienst van de gemeente Sluis - Aardenburg.

pendant. Dat zijn hangertjes die ter versiering aan het paardentuig van middeleeuwse rijpaarden werden bevestigd. Meestal hingen ze rechtstreeks aan de lederen riemen (bijvoorbeeld vooraan het voorhoofd) of aan het bit² zoals ook te zien is op de schets³. Dergelijke pendantjes worden regelmatig gevonden, maar kunnen zelden eenduidig in verband gebracht worden met hun vroegere eigenaar. Ze zijn dikwijls schildvormig en voeren meestal het blazoen van de eigenaar⁴. Zo ook in dit geval.

Het unieke aan dit pendantje echter, is dat het ondubbelzinnig in verband kan gebracht worden met Gwijde van Namen. Hij was een van de hoofdrolspelers tijdens de opstand van Vlaanderen tegen de Franse bezetting van het graafschap Vlaanderen in 1302. Hoe kunnen we daar zo zeker van zijn?

Over de heraldiek van Gwijde van Namen heeft Ernest Warlop reeds in 1980 fundamenteel onderzoek gedaan in het kader van een studie die de authenticiteit van het voorpaneel van de Kist van Oxford bewijst. Op dat voorpaneel wordt Gwijde van Namen namelijk twee maal weergegeven. Zijn conclusie was dat Gwijde in goud een leeuw van sabel met een uitgeschulpte schuinstaak van keel croverheen voerde⁵. Dit was onder andere gebaseerd op twee zegels die van Gwijde bekend zijn en een afschrift van een wapenrol van een toernooi in Bergen uit 1310.

Identiek ditzelfde wapen vinden we nu terug op dit pendantje, in Sluis, en in een laat 13de-eeuwse tot vroeg 14de-eeuwse context. Het is bekend dat Gwijde van Namen verscheidene malen in Sluis geweest is gedurende de periode 1302-1304. Zijn broer Jan van Namen zou trouwens in 1305 heer van de stad worden⁶ die rond 1290 stadsrechten had gekregen.

---

2 Museum of London, *London Museum Medieval Catalogue*, London, 1940, p. 118.

3 Ann Hyland, *The Horse in the Middle Ages*, Sutton Publishing, 1999, p. 65-66.

4 Clark, J. (ed.), *The medieval horse and its equipment (Medieval finds from excavations in London, 5)*, The Stationery Office London, 1995.

5 Dewilde, Pauwels, Verbruggen en Warlop, *De Kist van Oxford*, in *De Leiegouw*, XXII, 1980, p. 220-225.

6 J. Sabbe, *Vlaanderen in Opstand 1323-1328*, (Vlaamse Historische Studies, nr. 7), Brugge, 1992, p. 18.

Gwijde van Namen

Gwijde van Namen was de tweede zoon uit het tweede huwelijk van Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen, met Isabella van Luxemburg, dochter van de graaf van Luxemburg. Bij de bepalingen die voor dit huwelijk waren afgesloten hoorde de stipulatie dat het markgraafschap Namen toekwam aan de kinderen die er uit zouden voortkomen⁷. Daardoor werd de oudste zoon Jan graaf van Namen in 1298. Gwijde echter, geboren tussen 1270 en 1275, was derhalve uitgesloten van erfopvolging en moest dus elders carrière maken. Hij kreeg wel van zijn vader een aantal bezittingen in Vlaanderen die hem rente opbrachten om in zijn onderhoud te voorzien. De belangrijkste was Zeeland bewester Schelde, dat hij als leen van de graaf van Vlaanderen zou houden. Maar de graaf van Holland had dat gebied stevig in handen, dus zoveel stelde hun waarde niet meer voor⁸.

Tijdens de periode van perikelen tussen graaf Gwijde van Dampierre van Vlaanderen en koning Filips de Schone van Frankrijk, staat Gwijde van Namen als trouwe zoon zijn vader bij in militaire dienst. In het voorjaar van 1297 verzekerde Gwijde van Namen samen met zijn halfbroer Robrecht van Bethune de verdediging van Rijsel tegen de te verwachten Franse inval. Op 1 september van datzelfde jaar capituleert de stad echter. Robrecht en Gwijde mochten wel met hun leger naar Gent afreizen. Aldaar wordt Gwijde door koning Edward I van Engeland, die de oude graaf van Vlaanderen te hulp was gekomen, tot ridder geslagen in maart 1298, samen met onder andere zijn broer Jan van Namen en ook hertog Jan II van Brabant⁹. Daarna nam hij de verdediging van Ieper op zich. Toen de vijandelikheden met Frankrijk vanaf 6 januari 1300 na de wapenstilstand weer aanvang namen, slaagde hij er in de stad tot 21 mei te houden. Het was de laatste stad die in Franse handen viel¹⁰.

---

7 Th. Luykx, *Het Grafelijk Geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, Leuven, 1952, p. 97.

8 D. Heirbout, *In die werelt en esser niet sesse die bet van oorloge weet. Jan van Renesse en de andere Vlaamse aanvoerders in de Guldensporenslag*, in *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, p. 120.

9 Th. Luykx, *Het Grafelijk Geslacht*, p. 150.

10 J. F. Verbruggen, *1302 in Vlaanderen De Guldensporenslag*, Brussel, 1977, p. 28.

Van dan af verblijft hij in Namen bij zijn broer Jan. Vanuit dit graafschap, dat tot het Roomse Rijk behoorde en dus niet bezet was door de Fransen, bereidden zij samen de opstand in Vlaanderen voor. Zo legden zij begin 1302 contact met de intussen uit Brugge verbannen Pieter de Coninck en droegen deze op terug naar Brugge te keren en daar de macht over te nemen¹¹. Begin mei vervoegde Gwijde de opstandelingen, samen met zijn neef Willem van Gulik, een kleinzoon van graaf Gwijde van Dampierre. Lang konden ze echter niet in Brugge blijven, want ze dienden te vluchten voor een kleine legermacht onder landvoogd Jacques de Châtillon, die Brugge terug onder Frans bestuur kwam brengen, op 17 mei. Gwijde van Namen, Willem van Gulik en Pieter de Coninck zochten dekking in de streek van de Vier Ambachten.

De vroege ochtend van 18 mei 1302 is dan de geschiedenis ingegaan als de "Vrijdag van Brugge" (pas veel later in de 19de eeuw de Brugse Metten genoemd). Een paar honderd Fransen en Leliaards werden van hun bed gelicht en vermoord. Slechts een minderheid kon ontsnappen. De rest werd gevangen genomen. Willem van Gulik en Pieter de Coninck kwamen op 23 mei terug aan in Brugge, Gwijde van Namen pas begin juni. Hij had Jan van Renesse meegenomen, een bekwaam ridder uit Zeeland, die later een belangrijke rol zal spelen tijdens de Guldensporenslag. Gwijde trok dan met een legermacht naar het zuiden, nam het kasteel van Wijnendale in en onderwierp de steden Oudenaarde en Kortrijk. In deze laatste stad echter slaagde hij er niet in de koninklijke burcht in te nemen, waar een Frans garnizoen stand hield. Alleen de voorburcht werd veroverd en bezet door de Ieperse stadsmilitie¹².

Op 26 juni verliet Willem van Gulik de belegering van de burcht van Kassel en kwam met zijn troepen naar Kortrijk. Het Vlaamse leger was nu samengetrokken rond deze stad, en het Franse ridderleger was er ook naar op weg om de burcht te ontzetten. Op 11 juli kwam dan de grote confrontatie, de Guldensporenslag. Tijdens de slag streed

---

11 J. F. Verbruggen, *De Slag der Gulden Sporen*, Antwerpen, 1952, p. 34.

12 Ph. Despriet, *Kortrijk 1302. Keerpunt in de Frans-Vlaamse Oorlog*, Archeologische Stichting Zuid-West Vlaanderen, Kortrijk, 2002, p. 88.

Gwijde van Namen te voet tussen de Vlaamse milities. Hij voerde het bevel over de troepen uit de streek van Oostelijk Vlaanderen, de linkervleugel van de Vlaamse opstelling op het Groeningeveld. Op de Kist van Oxford zien we Gwijde van Namen duidelijk afgebeeld, te voet en met een piek in de hand.

Lodewijk van Velthem geeft in zijn Voortzetting van de Spiegel Historiael nog een interessante anekdote met betrekking tot Gwijde van Namen en het verloop van de slag. Toen duidelijk werd dat de Fransen aan het verliezen waren zouden enkele van de Brabantse heren, die met Godevaart van Brabant aan Franse zijde meevochten, geprobeerd hebben van kamp te wisselen door ook mee “Vlaanderen en de Leeuw” te roepen. De militiemannen vroegen Gwijde wat ze daar nu mee moesten aanvragen. Hij zou toen gezegd hebben: “Slaet al doet! Hets volc verbannen Wat dat sporen heeft gespannen!”¹³.

Wat die Brabanders betreft trouwens, Gwijde zal ze graag bestreden hebben. De zoon van hun aanvoerder in Kortrijk, Godevaart van Brabant, was Jan, heer van Vierzon. Hij was getrouwd met Maria van Mortagne. Deze adellijke dame was in 1291 eigenlijk voorbestemd geweest om met Gwijde van Namen te trouwen, maar onder druk van de Franse koning kon dit niet doorgaan¹⁴. Wie Jan van Vierzon in Kortrijk heeft neergeslagen is niet bekend. In ieder geval heeft hij het niet overleefd.

Na de overwinning in Kortrijk kwam Jan van Namen ook aan in Vlaanderen. Hij werd ruwaard benoemd en met zijn broer en neef ondernam hij de bevrijding van de rest van het graafschap.

In maart 1303 hielp Gwijde van Namen zijn broer Jan bij de belegering van de Henégouwse stad Lessen (Lessines). Zij slaagden er in de stad te nemen op 2 april en legden haar in de as. Daarna kon Gwijde zich richten op wat hij hoopte dat zijn nieuwe graafschap zou worden: Zeeland. Daarbij kreeg hij de steun van de Vlaamse steden die aldus hoopten zich beter te kunnen beschermen tegen Hollandse

---

13 Lodewijk van Velthem, Voortzetting van de Spiegel Historiael, XXXVII / 2656-72. Ook terug te vinden in de volgende onlangs verschenen kritische editie. L. Jongen en M. Piters, *Ghi Fransoyse sijt hier onteert*, Leuven, 2002.

14 D. Heirbout, *In die werelt en esser niet sesse*, p. 121.

piraterij. Middelburg werd veroverd op de Hollanders op 4 mei en Gwijde noemt zich heer van Zeeland¹⁵. Zijn ambitie om graaf van het gebied te worden groeide met de dag. Begin juli had hij heel Zeeland veroverd, behalve de strategisch belangrijke stad Zierikzee.

Gwijde verbleef daarna in Brugge tot begin maart 1304, wanneer de vijandelijkheden tussen hem en graaf Jan van Henegouwen en Holland terug begonnen. Op 20 maart slaagde het Vlaamse leger er in het leger van Willem (zoon van graaf Jan van Holland) en Gwij (bisschop van Utrecht en broer van de graaf) uit elkaar te slaan en te doen vluchten. Bisschop Gwij werd gevangen genomen, Willem van Avesnes trok zich terug in Zierikzee. Grote delen van Holland en Utrecht waren veroverd. Dat bleek echter snel een onhoudbare situatie. Willem van Avesnes zond namelijk Witte van Haamstede uit, een bastaard van de vorige graaf van Holland Floris V, om het verzet tegen de Vlaamse bezetting te organiseren. Witte slaagde erin vanuit Haarlem de opstand te organiseren en wegens de verspreidheid van de weinige Vlaamse strijdkrachten heroverde hij Holland vrij snel.

In Zeeland hield Zierikzee nog steeds stand tegen de Vlaamse belegering. Van mei tot juli voerden de Vlamingen versterkingen aan, maar de verdedigers capituleerden niet. Ze verwachtten namelijk hulp van de Franse koninklijke vloot, onder aanvoering van admiraal Renier Grimaldi (een verre voorvader van de huidige prinsen van Monaco). Begin augustus werd deze Franse vloot verenigd met de Hollandse en telde ze iets meer dan veertig koggen, plus een groot aantal kleinere schepjes. De Vlaamse vloot die hen opwachtte onder leiding van Gwijde van Namen telde iets meer dan dertig koggen plus een groot aantal kleinere schepjes¹⁶. Op 10 augustus 1304 rond zes uur 's avonds begon de zeeslag, die de hele nacht duurde. 's Ochtends op 11 Augustus bleek dat de Vlaamse vloot uit elkaar geslagen was en vele schepen namen de vlucht. Gwijde streed tot het uiterste, maar moest zich uiteindelijk gewonnen geven. Wat restte van het Vlaamse leger gaf zich samen met zijn aanvoerder in gevangenschap.

---

15 J. F. Verbruggen, *Vlaanderen na de Guldensporenslag*, Westvlaamse Gidsenkring Brugge, 1991, p. 46.

16 Dez., *a.w.*, p. 90-91.

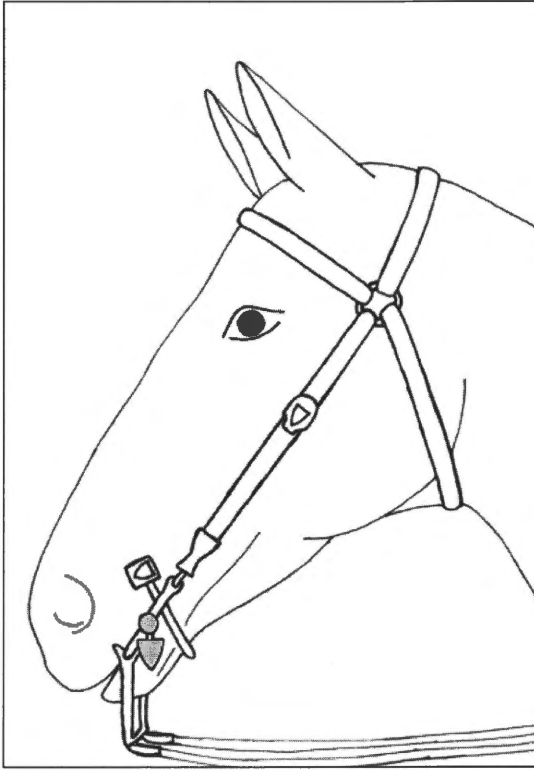
Gwijde van Namen kwam terug vrij uit Frans gevangenschap in 1305, na het verdrag van Athis-sur-Orge. Beseffende dat de graaf van Holland in zijn Zeeland te sterk stond, verlegde Gwijde zijn werkterrein. In 1308 werd Hendrik van Luxemburg verkozen tot Duitse koning, en Gwijde bood hem zijn diensten aan. Vooral als militair bevelvoerder wist hij naam te maken, alhoewel hij niet de maarschalk van de koning was¹⁷. In 1311 veroverde hij in Italië de opstandige stad Brescia, maar hij overleed kort daarna aan een zware ziekte. Naar het schijnt werd hij begraven in de abdij van Beaulieu te Wortegem-Petegem¹⁸, maar ik heb spijtig genoeg niet de tijd gehad om dat na te gaan. Misschien dat een van de lezers mij daar meer over kan vertellen?

Dit pendantje is, voor zover ik heb kunnen nagaan, het enige voorwerp dat rechtsreeks in verband kan gebracht worden met een van de hoofdrolspelers van de gebeurtenissen rond 1302, indien we de Kist van Oxford en de diverse oorkonden en zegels in verscheidene archieven niet in beschouwing nemen. Zelfs van de enkele goedendagpunten die in sommige musea bewaard worden kan niet ondubbelzinnig beweerd worden dat ze iets met 1302 te maken hebben. En dat maakt dit pendantje tot een werkelijk unieke getuige. Wie het voorwerp zelf eens wil zien kan zich begeven naar het Archeologisch Museum van Aardenburg. Daar kreeg het een prominente plaats op de tentoonstelling “Een woensdag in 1302”, die liep van 6 juli tot eind oktober 2002.

---

17 D. Heirbout, *In die werelt en esser niet sesse*, p. 127.

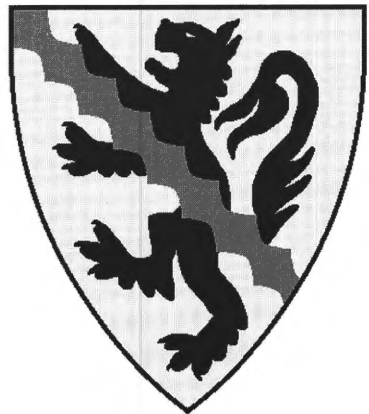
18 J. F. Verbruggen, *1302 in Vlaanderen*, p. 29.

Voorbeeld van een paardenharnas aan het einde van de 13de eeuw.

Het pendantje

Het wapenschild van Gwijde van Namen, zoals het door hemzelf gevoerd werd. De leeuw bezit nog geen tong en de klauwen zijn nog van sabel.